

مسجد نصیر الملک

مسجد نصیر الملک از مساجد شیراز است که در محله گودعربان و خیابان لطفعلی خان زند واقع شده است. این مسجد که از بناهای دوران قاجار است در سال ۱۲۹۳ تا ۱۳۰۵ توسط حسنعلی نصیرالملک ساخته شد.

به حکومت رسیدن سلسله صفویه در ایران موجب به وجود آمدن حکومتی شد که در ایران بعد از سلسله ساسانیان به خود ندیده بود که سازمان فرقه ای (شیعه) و تشکیلات منضبط ناشی از آن باعث شد که این دولت بر تمام شئون زندگی مردم مسلط شود. اوج گرفتن حیات عقلی شیعه در این دوره که ملازم با تجمع متفکران و اندیشمندان شیعه در مراکز عمده آن روزگار به ویژه اصفهان و تبادل آراء و افکار آنان است، دوره جدیدی را در زمینه حکمت و فلسفه شیعه به همراه داشت و جلوه ای از تمدن را در این کشور پایه گذاری کرد. و حکومت بنا به سنت های گذشته، سازماندهی، راه اندازی و ایجاد تاسیسات و تجهیزات زیر ساختی را عمدا بر عهده گرفت در واقع سیاست های دنبال شده توسط آنان را می توان الهام گرفته از سیاست های ساسانیان دانست.

آنچه مشخص است که دولت صفوی جمع بندی از تاریخ چند هزارساله ایران بوده که مکتبی را تحت عنوان اصفهانی را از جمع بندی ماهرانه فلسفه، هنر، معماری و شهر سازی روزگار کهن ارائه کرد و آن را با توجه به مصادیق و مفاهیم روز خود به جامعه معرفی کرد. از مظاهر بارز این دوره و آثار شکوهمند آن که هنوز هم در سر تا سر ایران نمود دارد، این است که یکی شبکه راه های عمودبهرم بوده، که از کوهستان ها به داخل کویرها و نمکزارها گسترش یافته بود و دیگر ساختن رباطها و کاروانسراهای بزرگ و توقفگاه های آبرومند، کاخ ها و بستان های زیبا و خوش منظر که در فواصل راه ها دانست، که در آن ها همه گونه وسائل آسایش و رفاه مردم فراهم آمده بود.

شیوه معماری اصفهانی آن را به دوره تقسیم کرده اند که دوره اول که در زمان حکومت صفویه بود را دوره شکوفایی آن و دوره دوم را که از زمان حکوت نادر آغاز و پس از زندیه با سلسله قاجاریه به اتمام می رسد که این دوره را دوره انحطاط معماری صفویه می دانند که ورود معماری اروپایی در زمان قاجاریه از مهم ترین دلایل انحطاط آن است. معماری در آن زمان افشاریه به علت لشکرکشی های پیاپی و عدم رسیدگی به مسائل داخلی کشور، آثار قابل توجه برای ارائه ندارد و در زمان زندیه هم به علت تمرکز حکومت در شیراز اکثر تاثیرات آن در شیراز پدیدار شد و در زمان قاجار نیز به علت مسایل فنی و نبود نیروی کافی برای ساخت به صورت گذشته به آرامی کشور را از روند معماری ایرانی خارج کرد. اما در باره ویژگی های و دستاوردهای معماری اصفهانی نکات زیر را می توان نام برد:

ساده شدن طرح ها که در بیشتر ساختمان ها، فضاها چهار پهلو هستند

هندسه ساده و شکل ها و خط های شکسته بیشتر استفاده می شد

در ته رنگ ساختمان ها نخیر و نهاز کمتر شد ولی ساخت گوشه های پخ از این زمان آغاز شد

پیمون بندی و بهره گیری از اندام ها و اندازه های یکسان

سادگی طرح در بناها هم آشکار شد

کاشی هفت رنگ

البته شاید بتوان بیشترین دستاوردهای این دوره را در شهرسازی پیگیر شد چرا که در این دوره مجموعه‌های شهری قابل توجهی را برای آیندگان به جا گذاشته است.

مجموعه بناهای نصیرالملک شامل مسجد، منزل، حمام، آب انبار و ... در محله قدیمی «اسحق بیگ» شیراز واقع است. قسمت اعظم مجموعه در جریان خیابان‌سازی تخریب و ساختمان‌های جدید در آن احداث شد. آنچه اکنون از منزل نصیرالملک باقی مانده شامل تالار اصلی، قسمتی از حیاط اندرونی، بخش بیرونی و زیرزمین است. «حاجی میرزا حسنعلی خان نصیرالملک» پسر سوم حاجی قوام الملک، از حکام فارس در دوره قاجاریه بود. تالار آینه به صورت قرینه ساخته شده و در دو ضلع آن دو اُرسی (نوعی در قدیمی که دارای چهارچوب مخصوص بوده و با بالا و پایین رفتن باز و بسته می‌شد) بزرگ سراسری با گره چینی‌های ظریف و شیشه‌های رنگی که به دو حیاط اندرونی و بیرونی ارتباط دارد، مشاهده می‌شود. در دو ضلع دیگر تالار یک شاه نشین مرکزی وجود دارد که از دو طرف با اُرسی به دو اتاق مجاور باز می‌شود. اتاق‌ها با نقوش ترکیبی ایرانی و اروپایی پوشیده شده است. سقف هر طبقه تخته کوبی شده و دارای نقاشی‌هایی به سبک اروپایی است.

مسجد نصیرالملک یکی از مساجد قدیمی شیراز است که در محله گود عربان و در جنوب خیابان لطفعلی خان زند و در نزدیکی مسجد مشهور شاه چراغ قرار گرفته است. این بنا به دستور میرزا حسن علی ملقب به نصیرالملک ساخته شد، که یکی از بزرگان سلسله قاجار بود. معماری آن کار محمد حسن معمار بوده است. مدت ساخت آن حدود ۱۲ سال و از سال ۱۲۹۳ تا ۱۳۰۵ خورشیدی به طول انجامیده است. زیربنای مسجد برابر با ۲۲۱۲ متر مربع و مساحت آن برابر با ۲۹۸۰ متر مربع است. مرمت، حفظ و نگهداری این بنای باشکوه و ارزشمند با رعایت استانداردهای بین‌المللی مرمت آثار تاریخی از سال‌ها پیش توسط موقوفه نصیرالملک به تولیت آقای محمود قوام و مدیریت آقای مهندس کوروش جاویدی پارسی جانی آغاز شده و همچنان ادامه دارد. مسجد دارای صحن وسیعی است که در سمت شمال مسجد قرار گرفته است.

در ورودی دارای طاق نمایی بزرگ است، که سقف آن با کاشی‌های هفت رنگ رنگارنگ مزین گشته است. ازاره طاق‌نمای آن از سنگ گندمک است و طاق‌نمای ورودی آن دارای مقرنس‌کاری زیبایی از کاشی هفت رنگ است. درهای ورودی این مسجد، دو در بزرگ چوبی است که در بالای آن بر روی سنگ مرمر شعری از شوریده شیرازی به مناسبت سازنده مسجد و سال اتمام آن نوشته شده است.

مسجد دارای دو شبستان شرقی و غربی است. شبستان غربی که پوشش آجری دارد و بیشتر بروی آن کار شده و زیباتر است، طاق این شبستان بر روی ستون‌های سنگی و با طرح مارپیچ بر روی آن است. این ستون‌ها در دو ردیف شش‌تایی و به تعداد دوازده عدد به نیت دوازده امام قرار گرفته است. همچنین این شبستان دارای هفت درگاه که آن را به صحن مسجد مرتبط می‌کند، با هفت در چوبی با شیشه‌های رنگارنگ است.

سنگ‌تراشی و تزیین این شبستان الهام گرفته شده از مسجد وکیل و مسجد مشیر شیراز است و از سنگ گندمک یکپارچه ساخته شده است. طاق و دیوارهای این شبستان با کاشی‌های زیبا تزیین شده است. آسمانه این شبستان با نقش‌هایی چون گل و بته و نقوش اسلیمی تزیین و چند آیه از آیات قرآن به خط ثلث عالی مزین شده است. کف آن با کاشی‌های فیروزه‌ای این و سنگ کف محراب آن از جنس مرمر است و از سطح کف شبستان پایین‌تر است. عرقچین‌های بین تویزه‌های این شبستان دارای خیز کمی است. این شبستان در واقع شبستان تابستانه محسوب می‌شود.

شبستان شرقی که شبستان زمستانه است، نیز دارای سقفی کاشی کاری شده است و دارای هفت ستون است که ستون‌های آن ساده (بدون شیار) است و در وسط قرار گرفته‌اند، سقف آن نیز با کاشی‌کاری معقلی تزیین شده است. در جلوی این شبستان ایوانی به عرض ۶ متر قرار دارد که به وسیله ۸ طاق نما از حیاط جدا می‌شود و دارای ۷ جرز آجری است. بر روی این جرزها و در پیشانی طاق‌نماها آیات قرآنی و نقش‌های گل و بوته کاشی‌کاری شده است.

در این شبستان دری وجود دارد که به یک چاه آب گشوده می‌شود که به این راهرو چاه گاو یا گاورو گفته می‌شود. همچنین در این مکان یک حوضچه و یک دالان نیز موجود است. هر دو شبستان بر خلاف معمول به خاطر جهت‌گیری ساختمان قبله در امتداد محور قبله واقع شده‌اند. این شبستان هم اکنون به موزه اوقاف تبدیل شده است. در دالان شمالی سنگ‌نوشته‌ای وجود دارد که شعر زیر با خط نستعلیق زیبایی نوشته بر روی آن حک شده است. در پایان نام محمد حسن معمار و استاد محمد رضا کاشی‌پز که از معماران و سازندگان بنا بوده‌اند و نیز تاریخ شروع آن در ۱۲۹۳ ه.ق و پایان آن در ۱۳۰۵ ه.ق ذکر شده است. در پایین تابلو این شعر معروف سعدی و نام معمار آمده است:

مسجد دارای دو ایوان شمالی و جنوبی است که شبیه هم نیستند و ایوان شمالی زیباتر از ایوان جنوبی است. ایوان شمالی دارای سه نیم طاق در سه طرف است و از سمت چهارم به صحن راه دارد. طاق میانی طاقی بلند است، که به طاق مروارید معروف است. بر دیوارهای این طاق آیات قرآنی و احادیث نوشته شده است و در سمت چپ آن نیز تاریخ ۱۲۹۹ ه.ق قید شده است. همچنین این ایوان دارای ۴ غرفه است و سقف میانی آن با مقرنس‌کاری و کاسه‌سازی پنج کاسه مزین شده است. در لابلاهی آجرهای بدنه این طاق چوب‌هایی برای جلوگیری از لرزش زلزله کار گذاشته‌اند.

در کتاب فارسنامه ناصری به این مسجد اشاراتی بدین گونه شده است: در استحکام بنیان و سنگ ازاره و ستون‌های سنگی، شبستان و دریاچه (حوض) و صحن، مانند مسجد مشیر الملک و بلکه اندکی بزرگتر است و بعضی تصرفات تازه در آن افزوده که بر محاسن آن افزوده است. در کتاب آثار العجم به این مسجد اشاره و فضاهای آن توصیف شده است. مسجدنصیرالملک در سال ۱۳۵۸ توسط انجمن آثار ملی و باستان‌شناسی ایران به شماره‌ی ۳۹۶ در فهرست آثار ملی ایران به ثبت رسید.

